

Meningsfullt om rus

Øystein Skjælaaen

Meningen med rus

Oslo: Res Publica 2019. 177 sider

ISBN: 9788282260787

Bergljot Baklien

Seniorforsker emerita, Folkehelseinstituttet (FHI)

bbaklien@yahoo.no

Hilde Pape

Seniorforsker, Kriminalomsorgens høyskole og utdanningscenter (KRUS); Folkehelseinstituttet (FHI)

Hilde.Pape@krus.no

Øystein Skjælaaens bok om meningen med rus bærer preg av forfatterens rike tilfang av kunnskap – både som samfunnsforsker med flere års fartstid på rusfeltet, og som miljøarbeider på sprøyterommet. Boka inviterer til både motforestillinger og refleksjon, og har litt-rære kvaliteter. Skjælaaens utgangspunkt er at rusmiddelforskere egentlig ikke er så opptatt av rus, det er rusmidlenes skadevirkninger forskningen i all hovedsak dreier seg om.

Selv om medaljens grimme bakside er velkjent, søker vi rusen igjen og igjen – fordi den er lystbetont og oppleves som meningsfull. Når Skjælaaen utdyper temaet, beveger han seg mellom et befriende fravær av moralisering og noe som av og til minner om idyllisering.

Den meningsfulle rusen og historien

Det første kapitlet dreier seg om stoffet som fremkaller rusen, personen som ruser seg og omgivelsene for rusen. Skjælaaen er blant annet opptatt av subjektive og personlige aspekter ved rusopplevelsen. Han refererer til Thomas-teoremet, som postulerer at hvis noe oppfattes som virkelig, så blir det virkelig i sine konsekvenser (Thomas & Thomas, 1928: 571–572). De nevrobiologiske effektene er bare ett aspekt ved rusen, og det er ikke slik at rusmidlene gir en kunstig eller falsk opplevelse av virkeligheten: «Som tanker, persepsjoner og følelser som opptrer i bevisstheten, er rusopplevelsen like virkelig og ekte som hvilke som helst andre opplevelser» (s. 20).

Kapitlet inneholder også en fragmentarisk beskrivelse av rusens historie. Når det gjelder avholdsbevegelsens framvekst i Norge, blir betydningen av pietistisk kristendom løftet fram. Fordømmelse, synd og skam er sentrale stikkord. Avholdssaken hadde imidlertid også andre

viktige fanebærere, som ikke blir omtalt. For arbeiderbevegelsen var drivkraften at drukenskap bidro til å holde folk nede i fattigdom og nød, og svekket kampen mot urett og undertrykkelse. Da Arbeiderpartiet programfestet totalforbud mot salg av alkoholholdige drikker i 1912, var det blant annet for at ingen skulle få berike seg på andres ulykke. Avholds-saken var også en kvinnesak, for det var mennene som drakk og som påførte kvinner og barn tunge byrder. Tove Mohr var en av kvinnesakens pionerer, og i 1930 utga hun en publikasjon om «Konemishandling og behovet for edruelighetsnævnder». Den er for øvrig vel verdt å lese.

Rus for å leve – overskridelsen

Tittelen på kapittel 2, «*Rus for å leve*», viser ikke til avhengighet i betydningen «rus som er nødvendig for å overleve», men til at «Rusen er en av livets gaver. Den bidrar til at hverdagen brytes opp, grenser tøyes og bøyes, monotoni erstattes av det ekstraordinære. [...] Rusen er en overskridelse, både for den edru bevisstheten og den vanlige hverdagen» (s. 43).

Kapitlet åpner med en hyggelig fortelling om kolleger som runder av arbeidsuka med fredagspils på et utested. En annen fortelling handler om rusens mening og funksjon i forbindelse med russefeiring. Begge narrative har å gjøre med rus som kilde til samhold, og begge har et idylliserende preg. Fredagspilsen *kan* fungere som sosialt lim, men Skjælaaen tar ikke med at den også kan virke ekskluderende for dem som ikke drikker. Illegale rusmidler er også et element i fortellingen om fredagspilsen. Men det er neppe vanlig at en som nærmer seg pensjonsalderen blir tilbudt MDMA av en ung kollega, og i hvert fall ikke at nesten-pensjonistens reaksjon er: «Jeg hadde ventet på at du skulle spørre.» Historien skurrer.

Ellers har forfatteren fine beskrivelser og sammenlikninger mellom ulike ruskontekster og rusaktører. Ungdommer på partytur til Sunny Beach i Bulgaria settes opp mot godt voksne på temareise for vinsmaking i Bordeaux. Rusen er kontekstavhengig og kulturbetinget, og vi får interessante betraktninger om hvordan ritualene rundt rusen, og ikke bare rusen i seg selv, skaper mening. Vinsmakere med høy kulturell kapital har sin måte å gjøre det på, ungdommene på skumparty i Syden en helt annen. Det forfatteren unnlater å si noe om, er at ungdom både har mindre ruserfaring og mindre livserfaring å møte rusen med, noe som antakelig gjør dem ekstra sårbare for å oppleve alkoholrusens skyggesider.

Rusens mening varierer mellom rusmidlene, men har også klare fellestrekk. Akkurat som for russens alkoholbruk og *connaisseurs*enes vindrikkning, viser forfatteren hvordan cannabis også kan skape fellesskap og samhold for dem som holder seg til de rituelle kodene for bruk av stoffet (s. 62). Cannabis er et rusmiddel som skal deles med andre, jointen sender man rundt. Den er ikke en eiendel for sololøp (s. 59). Samtidig legges det vekt på at cannabisbrukerne også «deler et avvik» (s. 60).

Når det gjelder sterkere illegale stoffer, som ecstasy, tar Skjælaaen til orde for at selve rusen er viktigere enn ritualene rundt bruken. Men også her ser vi spor av idyllisering. Beskrivelsen av den fantastiske rusen og de heftige opplevelsene, kan minne om markedsføring. Dessuten får vi vite at ecstasy har lavt avhengighetspotensiale (s. 69). Uerfarne lesere kan begynne å lure på hva de har gått glipp av.

For andre stoffer, deriblant LSD og andre psykedelika «dreier det seg ikke om fest og moro i vanlig forstand, men mer om rus som verktøy for nye innsikter» (s. 70). Men her får vi også en advarsel. Dette er kraftfulle rusmidler som bør brukes med forsiktighet og «ikke spinne ut av kontroll» (s. 76).

Rus for å være – avhengighet

Kapittel 3 heter «*Rus for å være*», og her kommer vi til avhengigheten, til dem som ikke kan *være* uten rus. Det er likheter mellom dem som starter dagen med en morgenpils på puben og de som begynner med et skudd heroin på sprøyterommet. At pilsen kjøpes lovlig på en varm og koselig pub, og heroinen på gaten i et svart og urolig marked, bidrar likevel til viktige forskjeller. Men for begge grupper har rusen blitt nødvendig «for å *være* i verden, mer enn å *overskride* verden, omslutter den en større del av tilværelsen» (s. 82).

Det er uklart for oss om Skjælaaen slutter seg til sykdomsmodellen som forklaring på avhengighet. Han slår fast at «i dag har avhengighet av rusmidler formell status som en sykdom» (s. 83), uten videre diskusjon eller kritiske spørsmål. Sykdomsbegrepet konnoterer til tilstander som man blir rammet av og ikke kan klandres for, og den syke fortjener omsorg og medfølelse – ikke forakt eller straff. Sånn sett kan sykdomsmodellen bidra til å motvirke fordømmelsen av misbrukere. Den byr også på argumenter i favør av en narkotikapolitikk som beveger seg bort fra justissektoren og henimot helsevesenet. Samtidig ligger sykdomsbegrepet tett opp til det å være prisgitt omstendigheter som man selv ikke rår over, med de uheldige konsekvensene en slik forestilling kan tenkes å ha for dem som sliter med rusproblemer.

Skjælaaen vektlegger at noen blir lettere avhengige enn andre, og at «avhengighet handler om genetiske disposisjoner, psykologiske egenskaper og nevralt mekanismer, og [...] om noe mennesker bærer rundt på i samhandling med verden rundt seg» (s. 87). Samtidig reiser han spørsmålet «Hva er det stoffet gjør for deg?» (s. 88). Den avhengige blir med andre ord ikke framstilt som et viljeløst offer når det gjelder rusmiddelbruk.

Når Skjælaaen omtaler informantene i sin studie av dem som inntar morgenpils på puben, bruker han ofte betegnelsen «alkoholikere». Både «alkoholiker» og «alkoholisme» gir assosiasjoner til forestillingen om at avhengighetspreget drikking er en sykdom. Nettopp derfor ville nok mange rusmiddelforskere med samfunnsvitenskapelig bakgrunn valgt andre begreper, men Skjælaaens informanter benyttet selv betegnelsen «alkoholiker». Studien identifiserte både ulike alkoholikeridentiteter, og et alkoholikerhierarki. En «god» morgendriker har «kontroll på rusen. Han søker den og ønsker den, men det finnes en grense som han holder seg innenfor» (s. 94). En god alkoholiker «driker det han trenger», helst uten å bli full. Morgenpubene muliggjør verdige alkoholikeridentiteter (s. 96).

Slik er det ikke for de heroinavhengige. Skjælaaens sympati for dem blir tydelig når han beskriver hvordan tilværelsen deres er preget av mangel på verdighet. Mens vi åpner kranene for folk som drikker alkohol, viser vi bort de som bruker heroin (s. 97). Den heroinavhengige har en strevsom hverdag: «Mulighetene til å finne en verdig måte å bære sin identitet som heroinavhengig, er betraktelig mer utfordrende enn det er for alkoholikeren» (s. 99).

Selvmedisinering er et viktig rusmotiv for både alkoholikeren og heroinisten, skriver Skjælaaen. Da kan rusen oppleves som trøst og støtte, en venn eller en bror, for å knytte an til Jens Bjørneboes dikt om Bror Alkohol. Den hjelper mot kjedsomhet og døyver smerte og vanskelige følelser – ikke minst opplevelsen av ensomhet. Her blir morgenpilsene igjen brukt som illustrasjon. Puben gir et fellesskap som kan være livsnødvendig. Assosiasjonen går til Nina Sterners (2019) masteroppgave om pubenes helsefremmende funksjon. I innledningen forteller hun om et skjenkested som ble stengt i et halvt år etter en brann. Mange år senere hadde avisa Varden (2. feb. 2019) en reportasje om saken hvor det framgår at «Det var flere av stamgjestene som døde i løpet av det halvåret bistroen var stengt. De mistet det eneste sosiale holdepunktet de hadde» (Rennestraum, 2019).

Distinksjonen mellom «*rus for å leve*» og «*rus for å være*» framstår som et litt for skarpt skille mellom rus som overskridelse til rus som overlevelse. I realiteten er overgangen fly-

tende. Samtidig viser Skjælaaen hvordan en av informantene i hans egen studie, Jonas, drikker *både* for å leve og for å være. Rusen gjør at han kan snakke, tenke og føle på måter som ikke er tilgjengelig i edru tilstand (s. 119). Også de stakkarsligste heroinistene har gode rusopplevelser. Skjælaaen avslutter kapitlet med å sitere en av dem: «Rusen var jo av og til kjempegod. Det kunne være meg og en venninne, under trafikkmaskinen, det kunne være kaldt og guffent, men så satt vi der og hadde det veldig fint i rusen» (s. 119).

At heroinbruk ikke bare dreier seg om selvmedisinering og elendighet, men også om intenst lystbetonte rusopplevelser er antakelig viktig for å forstå hvorfor stoffet er så avhengighetsskapende. Tankene går til en scene i filmen *Trainspotting* fra 1996, der heroinrus blir beskrevet slik: «Tenk på den beste orgasmen du noen gang har hatt, multipliser den med tusen og du vil ikke engang være i nærheten.»

Den forbudte rusen

Kapittel 4 omhandler «*Den forbudte rusen*». Skjælaaen påpeker at de illegale rusmidlene har lite til felles bortsett fra at de er ulovlige, og argumenterer mot at narkotikabruk skal være straffbart. Her er tvil og forbehold ryddet av banen: «Det er mange ting jeg er usikker på når det gjelder rus og ruspolitikk, men ikke dette» (s. 139). Assosiasjonen til Nils Christie og Kjetil Bruuns bok *Den gode fiende* fra 1985 er påtrengende, men av en eller annen grunn er det ingen henvisninger til boka. I likhet med Christie og Bruun, peker Skjælaaen på at straffen har en symbolsk side (s. 127), og at de aller fleste straffesakene dreier seg om små mengder narkotika til eget bruk.

Skjælaaen argumenterer godt for at forbud og straff ikke er veien å gå. Omtalen av forskning som gjelder liberalisering av cannabislovgivningen i ulike land, er imidlertid diskutabel. Den er kortfattet, og studier som tyder på at en liberal lovgivning kan gi økt bruk av stoffet er ikke nevnt. Her vil vi anbefale folk å lese Anne Line Bretteville-Jensens (2019) kapittel «Hva kan endringer i kontrollpolitikk før til?» i *Cannabisboka*. Hun gir en oppdatert og nyansert framstilling av kunnskapsstatus på feltet, med både forbehold og kritisk refleksjon. Helge Waal (2019) skrev sist sommer en kronikk om ruspolitikk, som også gir innsikt. Der løfter han fram dilemmaer som knytter seg til ulike veivalg, og advarer mot kjappe løsninger som gir økt tilgang til rusmidler.

Debatten om liberalisering av narkotikapolitikken dreier seg ofte om cannabis. Men hva med stoffer som har langt større skadepotensial, som amfetamin og heroin? Skjælaaen drøfter ikke spørsmålet, og hans forslag, som bare gjelder cannabis, er å etablere et slags polutsalg for omsetning av stoffet. Ellers peker han på at en stor andel av befolkningen har brukt cannabis, men at ytterst få har gjort det mange ganger. Skjælaaens forklaring er at de kanskje ikke likte stoffet så godt. En annen forklaring kan jo nettopp være at folk flest ønsker å være lovlige.

Problemskapende rus

I avslutningskapitlet omtaler Skjælaaen ulike problemer som rusmiddelbruk fører med seg – for dem som ruser seg. De problemene som pårørende opplever, blir ikke nevnt, ei heller de samfunnsmessige byrdene som kan tilskrives rusmiddelbruk. Ellers handler flere sider i dette kapitlet om en venn av forfatteren som drakk alt for mye, men fant et kunstnerisk yrke som var så givende at rusen ble overflødig. Det er fint med et fokus på ressurser heller enn på begrensninger og behov. Men et mål om at de som ruser seg «for å være», skal finne noe de verdsetter så høyt at det kan erstatte rusen, kan være vel ambisiøst i et samfunn som også

trenger noen som kan kjøre bussen eller sitte i kassa på Kiwi.

Vanedannende legemidler er ikke tematisert i Skjælaaens bok. Lovlig bruk av slike medisiner kan være en opptakt til alvorlig avhengighetsproblematikk, og for enkelte går veien videre til tunge illegale stoffer. Det var kynisk profittjakt, drevet fram av massiv og villedende markedsføring av det smertestillende middelet OxyContin, som ga støtet til dagens opioid-epidemi i USA (Helmerhorst, Teunis et al., 2017; deShazo, Johnson et al., 2018). Saken fortjener oppmerksomhet, men det er kanskje vrient å skrive den inn i en beretning som handler om «meningen med rus».

Til slutt

Avslutningsvis vil vi vende tilbake til Skjælaaens utgangspunkt om at rusmiddelforskere egentlig ikke er så opptatt av rus. Kanskje skorter det mer på mulighetene enn på interessen, og trolig er forskningsfinansiering et viktig stikkord i denne sammenheng. Mye, sannsynligvis det aller meste, av forskningen på rusfeltet er finansiert av offentlige instanser. Hvis alkoholindustrien hadde vært en viktig finansieringskilde, ville vi antakelig fått mer forskning om alkoholens goder, gleder og opplevde mening.

Samtidig finnes det forskningslitteratur som belyser temaet, men som Skjælaaen ikke omtaler. Blant annet har eksperimentell forskning vist at inntak av moderate mengder alkohol i en gruppesetting kan fremme positiv samhandling og sosial tilknytning (Sayette et al., 2012). Andre studier har dokumentert noe de fleste av oss egentlig vet av fra før, nemlig at alkohol kan ha stemningshevende og lattervekkende virkninger. «Effects of alcohol on responsive laughter and amusement», er den talende tittelen på en av disse publikasjonene (Lowe & Taylor, 1997). Tallrike studier har dessuten funnet at de viktigste motivene unge mennesker har for å drikke, dreier seg om å søke alkoholens positive virkninger på humør og sosial samhandling (Kuntche, Knibbe & Engels, 2005).

Innvendinger og kritiske bemerkninger til tross, vår hovedkonklusjon er at Øystein Skjælaaen har skrevet en god og viktig bok. Han er til stede i sin egen tekst. Han løfter fram tankevekkende perspektiver, og stiller spørsmål som fortjener å bli diskutert – ikke bare i fag- og forskningsmiljøer på rusfeltet, men også både blant beslutningstakere og folk flest. Skjælaaen tar konsekvent parti med dem som lever besværlige liv med rus og mangel på verdighet. Slik skriver han seg inn i en tradisjon der blant andre Ragnar Hauge og Nils Christie har vært viktige bidragsytere.

Referanser

- Bretteville-Jensen, A.L. (2019). Hva kan endringer i klontrollpolitikken føre til? I: Bretteville-Jensen, A.L. & Bramness, J.G. (red.) *Cannabisboka*, kap. 14, 217–235. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christie, N. & Bruun, K. (1985). *Den gode fiende*. Oslo: Universitetsforlaget.
- deShazo, R. D., Johnson, M., Eriator, I. & Rodenmeyer, K. (2018). Backstories on the US opioid epidemic. Good intentions gone bad, an industry gone rogue, and watch dogs gone to sleep. *The American Journal of Medicine* 131(6), 595–601.
- Helmerhorst, G., Teunis, T., Janssen, S. & Ring, D. (2017). An epidemic of the use, misuse and overdose of opioids and deaths due to overdose, in the United States and Canada: is Europe next? *The Bone & Joint Journal* 99(7), 856–864.
- Kuntche, E., Knibbe, R. & Engels, R. (2005). Why do young people drink? A review of drinking motives. *Clinical Psychology Review*, 25(7), 841–861.

- Lowe, G. & Taylor, S. B. (1997). Effects of alcohol on responsive laughter and amusement. *Psychological Reports*, 80(3_suppl), 1149–1150.
- Mohr, T. (1930). *Konemishandling og behovet for edruelighetsnævnder*. Oslo: Norges Studerende Ungdoms Avholdsforbunds Forlag.
- Rennestraum, P.A. (2019). Hvem tente på Park-restauranten? *Varden*, 10. februar. Hentet fra <http://polopoly.prod.agp.cloud.atex.com/preview/www/2.28505/2.28522/1.2580814>
- Sayette, M.A., Creswell, K. G., Dimoff, J. D., Fairbairn, C. E., Cohn, J. F., Heckman, B. W., Kirchner, T.R., Levione, J.M. & Moreland, R. L. (2012). Alcohol and group formation: A multimodal investigation of the effects of alcohol on emotion and social bonding. *Psychological Science*, 23(8), 869–878.
- Sterner, N. (2019). «Ja, hva fader skulle en funnet på om en ikke hadde vært her da?» En kvalitativ undersøkelse om puben som helsefremmende arena. Masteroppgave i Helsefremmende arbeid. Universitetet i Sørøst-Norge.
- Thomas, W.I. & Thomas, D. S. (1928). *The child in America: Behavior problems and programs*. New York: Knopf.
- Waal, H. (2019). En solidarisk ruspolitikk. *Klassekampen*, 13. august, 12–13.